

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง“ศักยภาพของสถานีวิทยุกระจายเสียงท้องถิ่น ในจังหวัดกาฬสินธุ์กับบทบาทด้านการพัฒนาคนและสังคม” นี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีสื่อมวลชนกับการพัฒนา
2. แนวคิดรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

1. ทฤษฎีสื่อมวลชนกับการพัฒนา

Denis McQuail (1983) ได้กล่าวถึงภารกิจหนึ่งของสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ตามความคาดหวังของสังคม ได้แก่ ภารกิจในการระดมสรรพกำลัง (Mobilization) เพื่อเป้าหมายบางอย่าง ซึ่งเป้าหมายหนึ่งของภารกิจในการระดมสรรพกำลังนั้นก็คือ เป้าหมายเพื่อการพัฒนา

นอกจากนี้ ภารกิจของสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา ยังได้มีการกล่าวไว้ในทฤษฎีสื่อมวลชนเชิงประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Democratic – participant media theory) ซึ่งสนับสนุนการพัฒนาสื่อในรูปแบบใหม่ เป็นทางเลือกใหม่ที่เน้นความต้องการของประชาชน ทฤษฎีนี้จะส่งเสริมสิทธิที่จะรับรู้ของประชาชนในด้านข้อมูล ข่าวสารในท้องถิ่น สิทธิในการตอบกลับ และสิทธิที่จะใช้ช่องทางเพื่อติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชนขนาดเล็ก ในกลุ่มผลประโยชน์ หรือ กลุ่มวัฒนธรรมย่อย ทฤษฎีนี้คัดค้านลักษณะของสื่อมวลชนที่เป็นแบบแผน มีการสั่งการแบบรวมศูนย์ ค่าใช้จ่ายสูง มุ่งเพื่อการค้า เน้นความเป็นมืออาชีพ หรือการถูกควบคุมโดยรัฐ

ทฤษฎีสื่อมวลชนเชิงประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ยังได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของสื่อมวลชนที่จะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา ดังต่อไปนี้

- มีลักษณะที่หลากหลาย
- มีขนาดเล็ก
- มุ่งเพื่อประโยชน์ในระดับท้องถิ่น
- ไม่เป็นสถาบัน
- มีการเชื่อมโยงสื่อสารกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร
- มีลักษณะของการสื่อสารในระดับเดียวกัน เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์

• McQuail (1994) ได้สรุปว่า สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือหนึ่งซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาประเทศ แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นจริงทางบริบทของสังคมในแต่ละสังคมด้วย ซึ่งสื่อมวลชนช่วยในการพัฒนาประเทศได้ในลักษณะดังนี้

- สื่อมวลชนแพร่กระจายให้ทราบถึงเทคนิค วิธีการต่าง ๆ
- สื่อมวลชนพัฒนาสังคมโดยกระตุ้นปัจเจกบุคคล ระดมสรรพกำลัง ให้มีการปรับเปลี่ยน

นิสัย

- พัฒนาประชาธิปไตยโดยการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ
- กระตุ้นให้ประชาชนเกิดการบริโภค
- เพิ่มศักยภาพโดยการให้เกิดความรู้ การศึกษา สุขภาพอนามัย ฯลฯ

เสถียร เขยประทับ (2538) ได้สรุปเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนกับการพัฒนาไว้ดังนี้

1. บทบาททางสังคม

1.1 บทบาทในการเปิดโลกทัศน์ สื่อมวลชนเป็นผู้รายงานเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น ทำให้ประชาชนมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล ได้พบได้เห็นเหตุการณ์ที่อยู่ห่างออกไป เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก

1.2 บทบาทในการกำหนดความสำคัญ สื่อมวลชนสามารถเน้นหรือกำหนดความสนใจได้ว่าใครคือบุคคลสำคัญ ใครคือบุคคลอันตราย เหตุการณ์ใดที่ประชาชนควรทราบหรือเหตุการณ์ใดที่ควรหลีกเลี่ยง เป็นต้น

1.3 บทบาทในการยกระดับความทะเยอทะยาน การเสนอภาพในอนาคต การเสนอประวัติบุคคลที่มีความก้าวหน้าในงาน โดยอาศัยเทคโนโลยีใหม่ๆ หรือนวัตกรรมเข้ามาใช้ในการดำเนินชีวิต จะช่วยทำให้คนเกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง

1.4 บทบาทในการสร้างบรรยากาศการพัฒนา การเสนอเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับความสำเร็จ ความก้าวหน้า การชี้แนะปัญหาและแนวทางแก้ไข ทำให้คนได้รับรู้ว่าสภาพที่เป็นอยู่เปลี่ยนแปลงได้ แล้วเกิดความรู้สึกอยากที่จะเปลี่ยนแปลง

1.5 บทบาทในการกำหนดนโยบาย หรือบทบาทในการตัดสินใจ สื่อมวลชนสามารถทำให้การอภิปรายเกี่ยวกับนโยบายระดับชาติเป็นไปได้อย่างกว้างขวางขึ้น คือ สื่อมวลชนจะทำหน้าที่ในการรายงานข่าว และนำเสนอปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น หรือในสังคม โดยรายงานข่าวเหล่านี้ให้ประชาชนในส่วนอื่นๆของประเทศ และผู้กำหนดนโยบายระดับชาติได้รับทราบ ทำให้เวทีของการอภิปรายเกี่ยวกับนโยบายถูกขยายให้กว้างขึ้นเรื่อยๆ

2. บทบาททางการศึกษา

2.1 บทบาทในการให้ความรู้ เมื่อมีการพัฒนาเกิดขึ้น ประชาชนทุกคนย่อมต้องการการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อเตรียมเข้าสู่สังคมใหม่ ๆ สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ในการเผยแพร่ความรู้ได้เป็นอย่างดี

2.2 บทบาทในการสอนทักษะ สื่อมวลชนสามารถสอนวิธีปฏิบัติใหม่ หรือเทคนิคทักษะใหม่ ๆ ได้

2.3 บทบาทในการเป็นสื่อการสอน สื่อมวลชนเป็นสื่อที่ใช้ในการให้การศึกษา และการฝึกอบรม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

3. บทบาททางเศรษฐกิจ

สื่อมวลชนช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม และสื่อมวลชนยังช่วยทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องโดยตัวของตัวเอง

4. บทบาททางการเมือง

สื่อมวลชนช่วยสร้างเอกภาพให้แก่ชาติ ช่วยให้ประชาชนทราบถึงแผนการโครงการต่างๆ และการตัดสินใจของรัฐบาล ตลอดจนเกิดความต้องการที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยให้รัฐบาลได้เรียนรู้ความต้องการของประชาชน

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำทฤษฎีสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาในรายละเอียดข้างต้น มาใช้เป็นแนวทางเพื่อศึกษาถึง การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงท้องถิ่น ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ของหน่วยงาน และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ว่า มีลักษณะที่มุ่งเพื่อการพัฒนาคนและสังคมหรือไม่ และเป็นไปในลักษณะอย่างไร

2. แนวคิดรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

McQuail (1983) ได้กล่าวถึง สื่อโดยอธิบายถึงความแตกต่างในรูปแบบที่มีลักษณะเป็น Dominance และ Pluralism ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบรูปแบบของการสื่อสารระหว่าง Dominance และ Pluralism

	Dominance	Pluralism
แหล่งข่าวสาร	กลุ่มผู้ปกครอง/กลุ่มชนชั้นสูง	เป็นการแข่งขันกันของกลุ่มที่หลากหลายทั้งกลุ่มทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม
สื่อมวลชน	อยู่ภายใต้การรวมศูนย์ของกลุ่มผู้มีอำนาจ และมีรูปแบบเดียวกัน	มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นอิสระ และมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง
การผลิต	มาตรฐานเดียวกัน เป็นงานประจำ และถูกควบคุม	ผู้ผลิตมีเสรีภาพและใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้เต็มที่
เนื้อหาและโลกทัศน์	ถูกคัดเลือกและเป็นไปในทางเดียวกัน ถูกคัดลอกจาก "ข้างบน"	มีความหลากหลาย นานาทัศนะ และตอบสนองความต้องการของผู้รับสาร
ผู้รับสาร	Passive ต้องพึ่งพาข่าวสาร	Active สามารถเลือกสรรและมีปฏิริยาตอบโต้
ผลกระทบ	สร้างผลกระทบได้อย่างมากและเป็นไปตามระเบียบทางสังคมที่กำหนดไว้	ผลกระทบมีหลายรูปแบบ ไม่แน่นอน หรือไม่มีผลกระทบ

รูปแบบของสื่อในลักษณะที่เป็น Dominance สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือให้กับสถาบันทางสังคมอื่นๆ โดยตัวสื่อเองมีความเป็นอิสระในระดับหนึ่ง ซึ่งผู้ที่เข้ามาควบคุมสื่อมวลชนจะเป็นกลุ่มขนาดเล็กที่มีผลประโยชน์อย่างมาก และจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับความคิดและผลประโยชน์ของกลุ่ม เพื่อให้สื่อมวลชนเผยแพร่เนื้อหาออกไปอย่างกว้างขวางของผู้รับสารจำนวนมาก โดยไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบกลับ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจะเป็นไปตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ

- สำหรับลักษณะที่เป็น Pluralism นั้นจะมีแนวคิดที่ไม่สนับสนุนในเรื่องของการควบคุมโดยตรง แต่ให้มีการควบคุมทางอ้อม โดยให้ความต้องการ ความสนใจของผู้รับสารและสังคมเป็นกลไกสำคัญ รวมทั้งยังมีลักษณะของความรับผิดชอบต่องานโดยการตอบสนองต่อความต้องการสาธารณะจนภายใต้ขอบเขตของมาตรฐานทางวิชาชีพสื่อมวลชน และเป็นการเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงของสื่อมวลชนที่จะต้องลดลักษณะความเป็นสถาบัน ลดขอบเขตของการดำเนินงานส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์อย่างกว้างขวางและผู้รับสารสามารถผลิตเนื้อหาได้ด้วยตัวเอง โดยความช่วยเหลือของเทคโนโลยี เป็นลักษณะรูปแบบใหม่ของสื่อมวลชน ซึ่งเป็นสื่อมวลชนที่มีขนาดเล็ก มีเนื้อหาสาระหลากหลายตอบสนองต่อความสนใจที่แตกต่างกันของผู้รับสารได้

J. Saveas (1996) ได้สรุปถึงรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ รูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) ซึ่งแนวคิดของเขาสนับสนุนการสื่อสารในรูปแบบ Pluralism โดยเน้นถึงความสำคัญของลักษณะเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความเป็นประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมในทุกๆ ระดับ ทั้งระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับบุคคล โดยลักษณะของการสื่อสารที่จะมุ่งเพื่อการพัฒนา นั้น การสื่อสารจะต้องสร้างกลไกที่จะเอื้ออำนวยให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นอย่างต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นหลักการขั้นพื้นฐานในเรื่องของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา

รูปแบบของการสื่อสารที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะได้นำมาใช้เพื่อเป็นแนวคิดในการศึกษาถึงลักษณะของการสื่อสารผ่านทางสถานีวิทยุกระบายเสียงท้องถิ่น จังหวัดกาฬสินธุ์ ว่าได้มีลักษณะที่เป็นการสื่อสารเพื่อที่การพัฒนาคนและสังคมได้หรือไม่ และเป็นไปอย่างไรบ้าง